

20. ve 21. Yüzyılların Başlangıç Dönemlerinin Karşılaştırılması: Örtüşen ve Ayrışan Olguların Bir Analizi

The Comparison of the Early Era of 20th and 21st Centuries: An Analysis of the Divergent and Convergent Facts

Sertif Demir*

Özet:

20. ve 21. yüzyılların başlarındaki siyasi, askeri, toplumsal ve ekonomik yapılanmanın farklılık göstermesi kaçınılmazdır ve bu insanlık gelişiminin bir sonucudur. Bu yüzyıllardaki gelişmeler insanlık tarihi açısından çok önemli etkilere sahiptir. Bu nedenle gelişmelerin şiddeti, hızı ve yaygınlığı önceki yüzyıllarla ve milenyumlarla karşılaştırılmayacak derecede farklılık arz etmektedir. Makalede ileri sürülen sav; her iki yüzyılın başlangıç dönemlerinin askeri, siyasi ve iktisadi yönlerden temelde farklı bir yapı göstermesine karşın, söz konusu öğelerin birbiri ile örtüşen olguları da içinde barındırdığıdır. Bu yönü ile emperyal güçlerin aşırı büyümesi, büyük güçler arasındaki rekabet, istikrarsız müttefiklik sistemi, bazı rejimlerin terörü desteklemesi ve birbirini dengeleyen güçlerin varlığı şeklindeki bazı özellikler 20. ve 21. yüzyılların başlangıç dönemlerinde benzerlik göstermektedir.

Anahtar Sözcükler: İttifak, rekabet, çok kutupluluk, çatışma, dengeleme politikası.

Abstract:

It is unavoidable that being of differential design of the political, military, social and economic at the beginning of 20th and 21st of centuries and this is a result of human being development. The developments at these centuries have considerable implication regarding human being history. Therefore, the intensiveness, velocity and prevalence of the developments have differentiated in many ways when comparing the former centuries and millennium. However, although the political, military and economic situation at the beginning of the 20th and 21st of centuries are different from each other in essence they have many commons facts either. The excessive growth of imperial power, the competition among major powers, the unstable alliance system, support of terrorism by some regimes and the existence of major powers balancing each other are the common characteristics at the beginning of the 20th and 21st of centuries.

Key Words: Alliance, rivalry, multi-polarity, conflict, balancing policy.

Giriş

20. ve 21. yüzyıllar; dünyadaki politik, askeri, iktisadi ve diplomatik gelişmeler açısından geçmiş dönemlere (18 ve 19.Yüzyıllar) göre hızlı ve radikal değişim ve gelişmelerin yaşandığı önemli tarihsel dönemlerdir. Her iki yüzyılın başlangıç dönemleri, farklı özellikler gösterse de, zaman zaman örtüşen özelliklere de sahiptir. Söz konusu iki tarihsel dönem siyasi, diplomatik, askeri ve ekono-

* Dr., Uluslararası İlişkiler Uzmanı

Görüş

Akademik
Bakış

207

Cilt 5 Sayı 10
Yaz 2012

mik perspektifler açısından karşılaştırılması, geleceği anlayabilmek açısından önemli bulgular sağlayacaktır. Dönemsel farklılıkların analizi sadece sonuçları ile değil, bu sonuçları doğuran tarihsel nedenleri ile doğrudan ilintilidir. Ayrıca, tarihsel dönemlerin karşılaştırmaları zorlukları ve yanılgıları içinde barındırmasına karşın, böyle bir karşılaştırmaların yapılması da toplumsal gelişmeleri öngörme açısından yarar sağlar. 20 ile 21. yüzyılın başlarındaki siyasi ve ekonomik olguların karşılaştırılmasının günümüzü ve önümüzdeki yüzyıllık dönemi değerlendirmede bize yardımcı olacağı açıktır. Böyle bir karşılaştırmaya yönelme nedenlerinin başında, her iki yüzyılın başlarındaki siyasi ve ekonomik durumun benzer özellikler taşıması gelmektedir.

Makalede ileri sürülen sav 20. ve 21. yüzyıl başlangıç dönemlerinde yaşanan politik, askeri ve ekonomik gelişmelerin özünde birbiri ile ayrışmasına karşın, bazı benzerlikler taşıdığıdır. Her iki dönemin olguları, dinamikleri, faktörleri ve sonuçları birbirinden farklıdır. Yaşanan süreçlerin tamamı ile aynı olması tarihsel devinimlerin yadsınması olarak algılanabilir ki, bu da bilimsel gerçeklere aykırıdır. Ancak, her iki dönem ayrıntılı olarak irdelendiğinde bazı benzerlikler öne çıkmaktadır. Emperyal güçlerin aşırı büyümesi, büyük güçler arasındaki rekabet, istikrarsız müttefiklik sistemi, bazı rejimlerin terörü desteklemesi ve birbirini dengeleyen güçlerin varlığı şeklinde özetlenebilecek özellikler de her iki yüzyılın temel benzerlikleri olarak karşımıza çıkmaktadır.

Bu genel çerçeve kapsamında ilk önce her iki yüzyılın başlarındaki politik güçler yapısı ve uluslararası düzen karşılıklı analiz edilecek, ardından aynı dönemdeki küresel güçler ve güç değişim süreçleri karşılıklı irdelenecek, ittifaklık sistemi ve uluslararası sorunlara yaklaşımlar yönü ile karşılaştırmaya devam edilecek, daha sonra kitle imha silahları (KİS), terör, önemli madenler, silahlanma ile uluslararası kurumlar açısından bir irdeleme yapılacak ve en son olarak politik iktisat yönünden bir inceleme ile çalışma tamamlanacaktır.

1. Politik Güçlerin Yapısı, Uluslararası Düzen ve İttifak Karşılaştırması;

Her iki yüzyılın başlangıç dönemlerindeki siyasal farklılığı açıklayabilmek için siyasal güç tanımlamalarına bakmak uygun olacaktır. Bu bağlamda dünyada politik güç oluşumu tek kutupluluk, çift kutupluluk ve çok kutupluluk şeklinde nitelendirilmektedir.¹ Tek kutuplu sistemde; bir süper güç ve yanında birçok küçük gücün bulunduğu bir sistem ifade edilmektedir. Böyle bir sistemde süper güç diğerlerine danışmaksızın tek başına önemli uluslararası sorunları etkileme ile çözebilmede yetkindir ve bu yetkinliğini kendi güç bileşenlerinden

1 Morton Kaplan, *A System and Process in International Politics*, New York: John Wiley & Sons, 1957, p. 23. Kaplan uluslararası sistemi altı ana farklı sistem olarak betimlemiştir. Bunlar; güçler dengesi, gevşek ikili sistem, sıkı ikili sistem, universal uluslararası sistem, hiyerarşik uluslararası sistem, birim veto sistemidir. Samuel P. Huntington; "The Lonely Superpower", *Foreign Affairs*, March/April 1999, s.35.

almaktadır. Tek süper güç periyodunun Roma İmparatorluğu dönemi ile Çin'in Asya'yı kontrol ettiği dönemleri kapsadığı ileri sürülmüştür.² ABD'nin Soğuk Savaş dönemi sonrası ulaştığı kapasitenin süper güç olarak algılanmaması genel anlayışa tezat bir durum oluşturmaktadır.

İki kutuplu sistemde iki büyük güç, kontrollerindeki müttefiklerle kurduğu koalisyonlar ile uluslararası politikayı etkileme gücüne sahiptir. Ancak denge unsuru tüm dış politikada ana unsur olarak öne çıkmaktadır. Çok kutuplu sistemde ise çok sayıda ve genellikle birbirine denk ana güçler bulunmakta ve bunlar arasındaki rekabet politik ortamı belirlemektedir. Avrupa'da Birinci Dünya Savaşı'na kadar süren politik düzen buna örnektir.

19. yüzyılın sonlarında ve 20. yüzyılın başlarında dünyadaki siyasi sistem çeşitli güç merkezlerini içeren çok parçalı bir yapıyı içermekteydi. Üzerinde güneş batmayan imparatorluk unvanına sahip İngiltere, 200 yıllık bir süreçte güneye, doğuya ve batıya doğru genişleyen Çarlık Rusya, siyasi ve kültürel devrimlerin beşiği Fransa, 1871 yılında birliğini kurmasından sonra yeni bir güç merkezi olarak ortaya çıkan Almanya, geniş ve zengin toprakları ile güç merkezleri arasındaki mücadelelerin dışında kalarak gelişmesini tamamlayan ABD ile Avusturya-Macaristan İmparatorluğu, yüzyılın başında dünya siyasetinde egemen aktörler olarak görülmektedir. Uzak Doğu'da ise sanayi devrimi sürecini tamamlayan Japonya yeni bir güç merkezi olarak ortaya çıkmıştı.

Yirminci yüzyılın başında parçalı güçler dengesi mevcut olmasına karşın, İngiltere dönemin eşit güçleri arasında en önde bulunan ülkeldi. Bu dönemde güçlülük ve kuvvetli olma uluslararası ilişkilerde temel faktördü. Zayıf ve güçsüz olan ülkeler ise koalisyon veya ittifaklar yolu ile güçlü bir diğer devletle aynı tarafta bulunarak varlığını sürdürme amacındaydı. Avrupa ve özellikle Balkanlar'daki küçük devletler ile Osmanlı Devleti varlığını sürdürme amacıyla kurulan ittifak sistemine dâhil olmak istemişlerdir. Ancak Osmanlı Devleti yanlış ittifakı seçtiği/seçmek zorunda kaldığı için hazin bir sonuç ile karşılaşmıştır.

Yirminci yüzyılın başında politik egemenlik; sömürge düzenin korunması üzerine kurulmuştu. 20.yüzyılın sonlarında sömürgecilik politikası doruk noktasına ulaşmış ve büyük güçler arasındaki mücadelelerde çatışma kaynağı olmuştur. Büyük devletler yeni ülkeler işgal ederek onları sömürgeleştirmişler, böylece hammadde kaynaklarını rahatlıkla kullanabileceği topraklara sahip olurken, aynı zamanda üretmiş olduğu mamulleri serbestçe satabileceği yeni pazarlara kolaylıkla ulaşmışlardır. Ulusal birliklerini geç kuran ve sömürge paylaşım mücadelelerine daha sonra katılan Almanya ve İtalya'nın bu girişimleri, büyük güçler arasındaki rekabeti ve düşmanlığı arttırmıştır. Sömürge paylaşımına geç giren Almanya ve İtalya'nın her teşebbüsü diğer güç odaklarının sömürge egemenliklerine tehdit olarak algılanmıştır. Örneğin Almanya'nın

2 Huntington; age, s.35.

Geri

Akademik
Bakiş

209

Cilt 5 Sayı 10
Yaz 2012

Orta Doğu'da Osmanlı İmparatorluğu ile yakın ilişki içinde bulunarak Bağdat demiryolunun yapımını üstlenmesi, İngiltere tarafından Orta Doğu ile Asya'daki çıkarlarına tehdit olarak görülmüştür. Benzer şekilde Almanya'nın Afrika ve Uzak Asya'da sömürge elde etmesi İngiltere, Fransa, Japonya ve Rusya'nın çıkarlarını tehdit etmiştir. Ekonomik gerekçelere dayanan sömürgecilik sayesinde Avrupa'nın sömürgeci devletleri 1890 ile 1913 yılları arasında önemli oranda toprak ve nüfusları kontrol altına almışlardır. Bu aşırı sömürgecilik hırsları sonucunda örneğin, 1875 yılında Afrika'nın sömürgeciliğe konu olan toprakları kıtanın 1/10'u kadar iken, 1890 yılında sömürgeciliğe konu olmayan Afrika topraklarının oranı 1/10 olmuştur.³ Sömürgecilik faaliyetleri aynı zamanda üretim ile dışsatım ve dışalımını etkileyerek dünya ticaret kapasitesinin genişlemesine sebep olmuştur.

Yirminci yüzyılın başında, Avrupa kaynaklı anlaşmazlık konuları da rekabet ve çatışmanın temelini oluşturmuştur. Balkanlar'da Avusturya-Macaristan İmparatorluğu ile Çarlık Rusyası arasındaki rekabet, Almanya'nın Avusturya-Macaristan İmparatorluğunu desteklemesi büyük devletlerin Balkanlardaki nüfuz mücadelesini kızıştırmıştır. Fransa ile Almanya arasında Alsas-Loren'deki zengin kömür yatakları yüzünden ortaya çıkan anlaşmazlık ile tarihten gelen düşmanca tutumlar, söz konusu ülkeler arasındaki mücadelenin şiddetini artırmıştır. Bütün bu anlaşmazlık ve rekabet ortamı büyük güçlerin, kendi aralarında ittifak yapmalarına sebep olmuştur.

21. yüzyılın başlarında dünyadaki politik güç dengesi ise; 'Beyaz Devrim' olarak adlandırılan Doğu Avrupa'daki komünist rejimlerin yıkılması sonucu, Soğuk Savaş'ın galiplerinin çıkarlarını gözeten 'Yeni Dünya Düzeni' üzerine tesis edilmiştir. Yeni Dünya düzeninde yaklaşık yarım asırdır dünyada var olan çift kutupluluk ve denge unsuru, yerini ABD'nin hâkimiyetine uygun bir yapıya bırakmıştır. Bugün ABD askeri ve ekonomik üstünlüğüyle dünyada lider ülke durumundadır. Rusya 1990'lı yıllardaki üstünlüğünden çok uzak olmasına rağmen, nükleer silah stokunun yarattığı güç ile bir asır önceki konumundan daha ileri düzeyde ve dünya siyasetine egemen durumdadır. Almanya, Fransa ve İngiltere yüzyıl önceki güçlü konumlarından çok uzaktadır. İkinci Dünya Savaşı'nın sonuna kadar yaklaşık dört asır dünya siyasetinde etkin bir rol oynayan İngiltere savaştan sonra bu üstünlüğünü yitirmiş, ancak ABD ile her konuda aynı politikayı izleyerek "Büyük Ağabey" sayesinde etkinliğini sürdürme gayreti içerisine girmiştir. Tek başlarına dünya siyasetinde etkin olmadıklarından, Almanya, Fransa ve İngiltere birleşerek güç yaratma ilkesinden hareketle AB vasıtasıyla dünya siyasetine egemen olmak istemektedirler. Ancak ekonomik olarak "dev", politik olarak "cüce" olan AB, dünya siyasetine yön verecek kapasite ve donanımına henüz sahip değildir.

3 Fahir Armaoğlu, *20. Yüzyıl Siyasi Tarihi*, (Cilt 1-2), Genişletilmiş 11. Baskı, Alkım Yayınevi, İstanbul, s.79-81.

Bir asır önce Batı üstünlüğü içinde çıkar çatışmaları ve hâkimiyet mücadelesi varken, bir asır sonra Batı-Doğu küresel rekabeti ortaya çıkmış ve mücadele, hem aynı kültürler içinde hem de kültürler arası olacak şekilde karmaşıklaşarak çok boyutlu hale gelmiştir.

Dünyadaki anlaşmazlık, rekabet ve çatışma bölgeleri açısından karşılaştırma yapıldığında bir asır sonra bile Balkanlar, Afrika (özellikle Kuzey Afrika) ve Orta Doğu'nun halen devletler arasında rekabet ve çatışma alanlarına konu olması dikkat çekicidir. Buradaki fark, geçmişteki sömürgeci Avrupa devletlerinin sömürge faaliyetlerini tek başlarına değil, mümkün olduğunca yeni oluşan güç bloklarına karşı ortak hareket ederek gerçekleştirmeleridir.

21 yüzyılda politik dengeler açısından umulmadık gelişmeler olmuştur. Son 30 yılda Çin, Hindistan gibi diğer Asya ülkelerinin ekonomik alanlardaki başarıları ve yıllık büyüme oranları Batılı ülkelerin üstünde olmuş, bununla birlikte Brezilya ve Güney Afrika gibi orta ölçekli ülkeler de ekonomik ve siyasi güç olarak ortaya çıkmışlardır. Çin hem elde ettiği iktisadi güç hem de ulaştığı teknolojik ve askeri güçle beraber İkinci Dünya Savaşı sonrası Sovyetler Birliği benzeri bir konuma gelmek üzeredir. ABD'nin süper güç olarak varlığı kabul edilmekle beraber, Çin hızla büyüyen ekonomisi, nüfus ve coğrafyasının sağlamış olduğu üstünlükle, önümüzdeki çeyrek asırlık dönemde ABD ile boy ölçüşecek duruma gelme aşamasındadır. Bu gelişmelerle birlikte, ABD başta olmak üzere tüm Batılı ülkelerde, son beş yüz yıldır dünyaya hâkim olan Batı uygarlığının sonuna mı gelindiği sorusu sorulmaya başlanmıştır. Batı denilen siyasi, askeri, ekonomik güçten oluşan ve dünyayı yönlendiren olgunun artık bu özelliğini koruyamayacağı şüphesi doğmuştur. Batı uygarlığının günümüzdeki temsilcisi olan ABD'nin küresel egemenliği bu kapsamda sorgulanır olmuştur.

11 Eylül saldırısı sonrası, uluslararası sistemin yapısı açık ve köklü bir şekilde ve hiç bir kutupsal yapıyı içermeyecek şekilde değiştirme sürecine girmiştir. Ortaya çıkan bu oluşum çok kutupluluk veya kutupsuzluk şeklinde tanımlanır olmuştur.⁴ Ancak bu süreçte yapı "tek kutupluluk" daha sonra "çok-kutupluluk" şeklinde tanımlanmışsa da niteliği, aktörleri ve karşılıklı etkileşim süreci henüz netleştirilmemiştir. Bu günkü parçalı uluslararası politik düzen kısmen yüz yıl önceki parçalı uluslararası politik ortama benzemektedir. Ancak Kuzey Afrika ve Orta Doğu'daki gelişmelerde Rusya, Çin ve Hindistan ile AB'yi oluşturan devletlerin etkisiz oluşu, buna karşın belirgin bir şekilde olaylara yön veren ve Libya'daki operasyonu başlatan ve sonlandıran ABD'nin halen eşitler arasında "eşitsiz" bir konumda olduğu gerçeğini bize bir kez daha göstermiştir.

2. Küresel Güçlerin Nitelikleri ve Güç Değişimi Açısından Karşılaştırma

Geçmiş yüzyılın başları ile bu yüzyılın başlarındaki ayrışık öğelerden bir tanesi de küresel güç olan devletlerin niceliksel farklılıklarıdır. Büyük Britanya İmparatorluğu, günümüzde orta ölçekli diyebileceğimiz İngiltere Devleti tarafından

4 Richard Hass, "The Age of Nonpolarity", *Foreign Affairs*, Vol. XXXVIII/3,2008, pp. 44-56.

yönetilmektedir. Bu güçle dünyanın dörtte bir nüfusu ile aynı oranda coğrafi alanı kontrol ediyordu. Bu gün İngiltere'nin nüfusu sayısal olarak daha fazla olmasına karşın, hem nüfus hem de sahip olduğu yüzölçümü 1850–1922 yılları arasındaki gibi dünyanın en güçlü devleti olmasına yetecek kadar bir kuvvet çarpanı değildir.⁵ En üstün olduğu dönemde Britanya İmparatorluğu dünyanın % 23'lük toprağını kontrol ederken, kendi ülkesinin toprağı ise dünyanın % 0,2'sine denk geliyordu. İngiltere, en güçlü olduğu dönemde ise dünya nüfusunun % 5-24'ünü kontrol etmiştir.⁶ Benzer şekilde geçmişte büyük devlet olmalarına rağmen, İspanya, Hollanda ve Portekiz, 16 ve 17. yüzyıllarda denizlerdeki egemenlikleri sayesinde dünya ölçekli devletler olmuşlardır. Bugün söz konusu devletlerin mevcut askeri, ekonomik ve politik güçleriyle, geçmişteki gibi geniş coğrafi alanları kontrol ve yönetmesine imkân yoktur. Bu nedenle günümüzde ancak ABD gibi nüfus, yüzölçümü, teknolojik ve iktisadi kapasite yönü ile geniş ölçekli devletler küresel hegemonya sağlayabilecek ülkeler olarak karşımıza çıkmaktadır. ABD'nin sahip olduğu toprak alan olarak dünyanın % 6.5'una, ana kıtası ise dünyanın yaklaşık % 1'ine karşılık gelmektedir ABD nüfus olarak dünya nüfusunun % 5'ini kontrol ederken, İngiltere ise, en güçlü olduğu dönemde % 5-24'ünü kontrol etmiştir. Amerikan hegemonyasının nüfus ve yüz ölçümü açısından İngiliz İmparatorluğu'na göre daha aşağıda görünmesine karşın, sahip olduğu teknolojik üstünlük, askeri kapasite ve dünyaya yayılma yönü ile İngiltere'ye göre daha etkindir (Ferguson, 2004: 15-16).⁷ Dolayısı ile bir asırlık zaman farkında dünyaya egemen olma standardı, küçük nüfus ve yüzölçümünden oldukça kalabalık nüfus ve yüzölçümüne dönüşmüştür.

Her iki asrın başlarındaki temel farklılıklarından birisi de hegemonik güç olan devletlerin küresel egemenliklerinde kullandığı yöntem ve vasıtalarıdır. ABD ile Büyük Britanya'nın stratejilerdeki belirgin farklılık; ABD'nin kendi egemenliğindeki küresel düzeni, uluslararası bir kurumsal yapı desteğinde meşruiyetini sağlamak olmuştur. İngiltere, hegemonyasının devamlılığını sağlamak için uluslararası bir teşkilatın gerekliliğini sezinleyip bu yönde Milletler Cemiyeti gibi uluslararası bir örgüt kuran ilk devlettir. Ancak İngiltere'nin bu cemiyeti açıkça kendi çıkarları doğrultusunda kullanma çabası bu ilk girişimin başarısız olmasına neden olmuştur. Buna karşın Birleşmiş Milletler (*United Nations-UN*), Dünya Bankası (*World Bank*), Uluslararası Para Fonu (*International Monetary Fund-IMF*), G8 (*Group 8*) gibi oluşumlar ABD'nin finansal desteği ile kimliklerini sürdürebilmektedir. Amerika'nın Soğuk Savaş süresince başarılı olmasının temelinde uluslararası kurumların kurulması ve geliştirilmesi yatmaktadır. ABD, İkinci Dünya Savaşı sonrasında hegemonyasını inşa ederken daha önceki hegemon güçlerden farklı olarak uluslararası işbirliği ve örgütlenmeye de önem vermiştir (Ikenberry, 2005:45).⁸

5 Giovanni Arrighi, *Uzun Yirminci Yüzyıl*, (Çev. Recep Boztemur), İmge Yayınevi, İstanbul, Mayıs 2000, s. 105.

6 Niall Ferguson, *Colossus*, Penguin Books, London 2004, s.15-16.

7 age, s.15-16.

8 John Ikenberry, "America's Imperial Ambition," *Foreign Affairs*, LXXXI/5, Eylül-Ekim 2005, s.45.

a. Gücün Tanımı ve Uluslararası Platformda Güç Kullanımı Bağlamında Analiz

20. yüzyılda güç tanımlamalarındaki değişkenlik dikkat çekicidir. 20. yüzyılın ilk yarısında güç, uluslararası politikada temel öge idi ve sadece bir devletin sahip olduğu askeri kuvvet ile tanımlanabiliyordu. 20. yüzyılın sonları ile 21. yüzyılda güç, hem sert hem de yumuşak (askeri unsurlar dışındaki ögeler) şeklinde tanımlanmış ve gücün askeri unsurun yanı sıra, ekonomik, sosyal, politik, kültürel, psikolojik gibi yumuşak faktörlerin bileşiminden de oluşabileceği kabul görmüştür.⁹

Yeni yüzyılda güvenliğe etki edebilecek faktörler oldukça değişkenlik göstermiştir. Daha önce sadece devletin varlığına dayalı güvenlik kaygıları, küreselleşme sürecine de bağlı olarak, birey özgürlükleri, çevresel kötüleşme, kaynak kıtlığı, döviz krizleri, aşırı göçler, uyuşturucu ticareti, sınır aşan örgütlü organizasyonlar, salgın hastalıklar ve aşırı nüfus artışı şeklinde ortaya çıkmıştır. Yeni yüzyılda “devlet güvenliği” yerine “insan güvenliği” kavramı ortaya çıkmıştır.¹⁰ Tarihin her döneminde sürekli bir etkenin (askeri güç) değil, farklı etkenlerin farklı tarihsel süreçte güvenlik ortamına etki edebileceği düşüncelenmiştir. Savunma ve saldırı yerine stratejik güvenlik olgusu ülkelerin bekası için gerekli unsur olmuştur.

b. Güç Değişimleri Açısından Karşılaştırma

Güç değişimlerini ve hegemonya kavramını ele alan uzun döngüler teorisine göre; bir hegemonik güç yükselir ve aşırı genişleme nedeniyle zayıflar; bunun sonucunda, ekonomik ve teknolojik olarak yükselen yeni bir güç eski güce meydan okur ve sonuçta yaşanan bir savaşla hegemon güç değişir. Dünya tarihinin bu döngü içinde açıklanabileceğini savunan bu yaklaşıma göre değişimi sağlayan ve sistemi etkileyen savaşlar dört ana nedenle doğabilir: Ekonomik nedenler (Kondratief eğrileri), hegemonik düşüş, nüfus artışı ve eşitsizlik.¹¹ Uzun döngüler teorisinin içinde kullanılan en önemli kavramlardan birisi ise hegemonik güçlerin aşırı genişleme nedeniyle zayıfladığı ve yerlerini bir başkasının aldığıdır. Bu yaklaşımın iki ayrı versiyonu vardır: Bunlardan birincisi, hegemon gücün düşüşünü, uluslararası düzeni devam ettirebilmek için kendi kaynaklarını tüketmesi ve ekonomik çöküntüye uğramasıyla açıklamaktadır.¹² Bu görüşün diğer versiyonu ise, aşırı genişleme (*overstretch*) kavramı temelinde şekillenmektedir. Bu yaklaşımın en önemli ismi Paul Kennedy'dir. Bu grup, hegemonyanın

9 Joseph S. Nye Jr., “Soft Power”, *Foreign Policy*, LXXX, Autumn 1990., s. 153-171.

10 J. W. Buzan-de Wilde, *Security: A New Framework for Analysis*, Chapter 3.; Paul D. William, *Security Studies an Introduction*, Editör Paul D. William, London, 2008, s.3.

11 Serhat Ahmet Erkmen, “Amerikan Hegemonyasının Yeniden İnşasında Bölgesel Faktörlerin Rolü: ABD'nin Kuzey Irak Politikası Örneği”, Yayınlanmamış Doktora Tezi, Ankara Üniversitesi, 2008, s.18-19.

12 Isabelle Grunberg, “Exploring the ‘Myth’ of Hegemonic Stability” *International Organization*, XLIV/ 4, Sonbahar 1990,s. 431-477.

değişmesinin temel nedeni olarak büyük güçler arasındaki rekabeti görür. Bunlara göre büyük güçler, birbirleriyle rekabet ederek doğar, büyür ve yükselirler. Bir noktaya geldiklerinde ise büyümelerini kaldıramazlar. Ekonomik ve siyasi olarak hegemon olmanın yükünün altından kalkamayan güçler çökerler. Buna bir meydan okuma olur ve düzen yeniden sağlanır.¹³ Hegemonik istikrar teorisi bağlamında güç dönüşüm süreci, küresel bir gücün zayıflaması veya çok kuvvetli yeni bir küresel gücün yükselerek eski gücün kurduğu uluslararası sistemi yeniden şekillendirmesi çabası sonucu ortaya çıkan rekabet durumudur. Eski ve yeni küresel güç arasındaki bu mücadele güç dönüşüm süreci olarak ifade edilmektedir.¹⁴ Güç değişim süreci sıkıntılıdır ve karşılıklı güvensizliği de içinde barındırmaktadır.¹⁵

Güç değişimi ve hegemonya kavramı üzerinde farklı bakış açısı getiren Dünya Sistemi Okulunun temsilcilerinden Immanuel Wallerstein'e göre bir ülkenin hegemon güç olabilmesi için üretim, dünya ticareti ve mali ilişkilerde başat olması gerektiğini ileri sürmektedir. Wallerstein, kısa sürede hegemonik bir yapı sürdüren bu güçlerin, bir süre sonra kendi anti tezini üreteceğini ve bir hegemonik rekabet durumu ortaya çıkacağını savunur.¹⁶ Ekonomik güçle hegemonya arasında doğrudan bir ilişki kurulması ve iktisadi gücün azalması ile hegemonik gücün azalacağını iddia edilmesi kuramın temelini oluşturmaktadır. Dünya sistemi okulunun diğer bir kuramcısı da George Modelski'dir ve Uzun Döngüler Teorisi ile güç değişimi ilişkisini açıklamaktadır. Modelski tarafından geliştirilen başat güç (*dominant power*) kuramına göre; 15. yüzyıldan itibaren dünya tarihi, belirli devletlerin belirli süreler boyunca başat güç konumuna yükselmeleri ve sonra bu statülerinden düşmeleri zinciri içinde bugüne doğru akmaktadır. Bu başat güç konumuna yükseliş ve düşüş kabaca onlarca hatta yüzlerce yıllık sürelerle olmaktadır. Belirli bir devlet yükselerek dünya denizlerinde egemen duruma geçmekte ve böylelikle okyanuslara yani ticarete egemen olarak başat güç haline gelmektedir. Bu süreç sonrasında başka bir güç (*challenger*) ortaya çıkmakta ve ikisi arasında yaşanan çatışmanın galibi ya da bu çatışmadan yararlanarak yükselen üçüncü bir taraf yeni başat gücün kim olacağını ortaya koymaktadır. Bu kapsamda tarihsel süreç içinde İspanya, Hollanda, İngiltere ve ABD arasında güç değişimi yaşanmıştır.¹⁷

20. yüzyılın başları yükselen yeni gücün eski güç ile yer değiştirmesi, 21. yüzyılın başları ise, bir asır boyunca dünyada hakim güç olan devletin zayıf-

13 Paul Kennedy, *Büyük Güçlerin Yükseliş ve Çöküşleri*, (Çev. Birtane Karanakçı), İş Bankası Yayınları, İstanbul, Mayıs 2001.

14 Margit Bussmann-John R. Oneal, "Do Hegemons Distribute Private Good?: A Test of Power Transition Theory", *Journal of Conflict Resolution*, LI/1, Feb 2007, pp. 99-111.

15 Joseph S. Nye Jr. "Soft Power", *Foreign Policy*, LXXX, Autumn, 1990, s. 153.

16 Erkmen, ag. tez, s.17-18.

17 Immanuel Wallerstein, *The Politics of the World-Economy: The States, The Movements and the Civilizations, Essays by I. Wallerstein*, Cambridge: Cambridge University Press, 1984'ten aktaran , Yunus Emre Koçak, *Power And Decline in the British and American Hegemonies: A Wallersteinian Analysis*, Yayınlanmamış Master Tezi, ODTÜ, 2006, s. 16-23.

lamaya başlaması ile dikkat çekmektedir. İngiltere 19. yüzyılın sonlarına doğru sınırlarının sonuna gelmiş ve artık duraklama/gerileme sürecine girmiştir. İngiltere'nin küresel niteliğinin gerilemesinde ve zayıflamasında 1898–1902'de Afrika'da başlattığı ancak, aşırı can kaybı ve harcamalar sonucu galip gelebildiği Boers Savaşının çok büyük etkisi olmuş, bu savaşın sonunda İngiltere genişleme savaşının sonunda galip gelmesine karşın 45 bin zayıat ve yarım milyar poundluk savaş masrafı ile karşı karşıya kalmıştır.¹⁸ Boers Savaşı, İmparatorluğu siyasi olarak bölmüş ve finansal olarak yıpratmıştır.¹⁹ Birleşik Krallık'ın kapitalist dünya ekonomisinin merkezini elde tutma yeteneği, kendisinin sahip olduğundan daha zengin, daha büyük ve daha geniş kaynaklara sahip yeni bir ulusal ekonomi tarafından zayıflatılmıştır. Bu güç ABD idi.²⁰ ABD'nin yanı sıra Almanya da 19.yüzyılda başlamış olduğu üstünlük mücadelesinde, 20.yüzyılın başlarında ekonomik olarak İngiltere'yi geçmiştir. Almanya'nın İngiltere'yi zayıflatma ve hegemonyasına ortak olma süreci sonucunda Birinci Dünya Savaşı çıkmıştır.

21. yüzyılda ABD'nin üstün askeri teknolojisi ve gücüne karşın Irak ve Afganistan Savaşlarının beklenilenden fazla uzun sürmesi ve ABD ekonomisine verdiği zararlar ile Afganistan'daki terörle savaşın belirsizliği, ABD'nin hegemonyasının sorgulanmasına neden olmuştur. Irak ve Afganistan'daki müdahalelerin ekonomik yükü ABD GSMH'nin % 1'i kadardır (yıllık 125 Milyar Dolar. Vietnam Savaşı ise GSMH'nin % 1,6'sı kadar idi).²¹ Bu rakamlar, ABD için çok büyük bir meblağ ifade etmese de savaşın uzun sürmesi ve psikolojik etkisi nedeniyle, İngiltere'nin Boers Savaşının sonunda küresel egemenliğini yitirmesi gibi, Irak ve Afganistan savaşları da ABD'nin küresel gücünü olumsuz yönde etkilemektedir. İngiltere'den yaklaşık yüzyıl sonra, ABD'nin de giriştiği savaşlar, küresel gücünde aşınmanın başlamasına neden olmuştur. ABD'nin küresel hegemonyasının azaldığı/azalmaya başladığı ABD eski Dışişleri Bakanı Robert Gates tarafından da algılanmış ve bu nedenle istifa etmiştir.²²

Hegemonik güçler küresel egemenliklerini tesis ederken emperyal amaçlarını gizleyen farklı amaçlar güdebilirler. Örneğin, Büyük Britanya ve ABD dünyayı kontrol etme ve yönetmede insani değerleri ön plana çıkarmıştır. İngiltere; 18. ve 19. yüzyılda insani amaç olarak köle ticaretini engellemeyi gerekçe göstererek deniz gücünü artırmıştır.²³ ABD ise 21. yüzyılda benzer şekilde insan hakları argümanını öne çıkararak başka ülkelere müdahale koşulları ve ortamı yaratabilmektedir. Irak ve Afganistan'daki operasyonlarının temelinde; enerji yataklarını ve ulaşım hatlarını kontrol ile RF ve Çin'i çevreleme ve radikaliz-

18 Fareed Zakaria, "The Future of American Power, How America Can Survive, The Rise of the Rest", *Foreign Affairs*, May/June 2008, s.3.

19 Zbigniew Brzezinski, *İkinci Şans*, (Çeviren: Yelda), Türedi, İnkılap Kitabevi; İstanbul, 2008, s.8.

20 Giovanni Arrighi, *Uzun Yirminci Yüzyıl*, (Çev. Recep Boztemur), İmge Yay., İstanbul, Mayıs 2000, s. 100.

21 Fareed Zakaria, "The Future of American Power, How America Can Survive, The Rise of the Rest", *Foreign Affairs*, May/June 2008.

22 Milliyet Gazetesi, 2011

23 Zakaria, age, s.171.

mi önleme politikası olmasına karşın, yaygın bir kampanya ile bunların yerine baskı altında yaşayan grupları özgürleştirme, demokrasi getirme ve dünya ile bütünleştirme amaçlarını öne çıkarmayı becerebilmiştir.

Güç dönüşümünün olduğu dönemlerde yükselen güç dünyayı, kuralları ve kurumları kendi çıkarları ve arzusu doğrultusunda şekillendirmek isteyecektir. Zayıflayan güç ise, kendisi tarafından biçimlenen uluslararası yapı üzerindeki kontrolünü kaybetme ve uluslararası dengenin zayıflayan pozisyonuna etkileri ile kendi güvenliğinin sağlanması konusunda endişeye düşecektir. Yükselen ve zayıflayan güçler, mevcut uluslararası siyasi düzlemi değiştirme arzusunda olmadıkları sürece, bu dönüşüm süreci sıkıntısız yaşanmaktadır. Ancak, Birinci Dünya Savaşı öncesi olduğu gibi, yükselen güç Almanya, zayıflayan güç İngiltere'nin kurmuş olduğu dünya düzenini kendi çıkarları doğrultusunda şekillendirmek isteyince, İngiltere de bunu güvenliğine bir tehdit olarak algılamıştır. Sonuçta güç değişim süreci dünyayı etkileyen bir savaş ile sonuçlanmıştır. Buna karşın İngiltere ile ABD arasında üstünlük değişimi yumuşak bir süreç sonunda gerçekleşmiştir.²⁴ Bunun nedeni İngiltere'nin ABD'yi kendisine rakip olarak değil, kendi küresel gücünü devam ettirebilecek bir aktör olarak görmüş olmasıdır. Güç değişiminde denge Avrupa'dan Atlantik'e kaymıştır

İngiltere ile ABD arasında güç değişim süreci İkinci Dünya Savaşı sonuna kadar devam etmiştir. Güç dönüşüm süresince de 1945'te İngiltere giden güç, Amerika ise yeni gelen küresel güç olmuştur²⁵. İngiltere ile ABD arasında 1956 yılında yaşanan Süveyş Kanalı olayı ABD ile İngiltere arasında güç değişiminin net bir simgesi olmuştur²⁶. İngiltere'nin artık küresel bir güç olma niteliği kalmamış ve kendi güvenliğinin ABD ile yan yana bulunmaktan geçtiğini anlamıştır. Böylece 300 yılda kurulan Britanya İmparatorluğu 1945'ten sonraki 30 yılda sona ermiştir. 1945'ten sonra İngiltere ekonomik olarak iyice zayıflamış ve savaştan en büyük Avrupa ekonomisi olarak çıkmasına rağmen 1973 yılında beşinci sıraya düşmüştür.²⁷ Özet olarak İngiltere, dünyayı Hitler'den korumak için kendi imparatorluğunu feda etmiştir.²⁸

Güç dönüşüm süreci dünya tarihinde kanlı savaşlara yol açması nedeni ile önem arz etmektedir. Geçmişteki güç değişim süreçleri ile bugünkü güç değişim süreçleri arasında önemli farklar vardır. Emperyal dönemlerde; güçlü devlet, egemenliğindeki yapının bozulmasına şiddetli tepki vermekte ve bir ülkenin büyüyerek dengelyi bozmasına müsaade etmemekteydi. Ancak, Batı Dünya Düzeni; ayrımcılık içermeyen ve piyasa ekonomisi koşullarında ülkelerin gelişmesine katkı sağlayarak sistem içerisinde gelişmesine olanaklar yaratmaktadır.

24 Steve Chan, *China, The US, and The Power-Transition Theory*, Routledge, New York, 2008, s.3.

25 Ferguson, *Niall, Empire: How Britain Made World*, Allen Lane, London, 2003, s.294..

26 age, s.296.

27 age, s.301.

28 age, s.302.

3. İttifak ve Uluslararası Sorunlara Yaklaşımlar Açısından Karşılaştırma

a. İttifaklık Sistemi

20. yüzyılın başlarında sömürge imparatorluklarına dayalı sistemi korumak isteyen İngiltere, Fransa ve Çarlık Rusya'nın oluşturduğu "Üçlü İtilaf (Üçlü Uzlaşı)"a karşı, Almanya, İtalya ve Avusturya-Macaristan'ın oluşturduğu "Üçlü İttifak (Üçlü Bağlaşık)" var idi.²⁹ Avrupa'nın büyük devletler arasında çıkar çatışmalarına dayalı iki bloğa bölünmesi Birinci Dünya Savaşı'nın çıkmasında en büyük rolü oynamıştır.

Bu yüzyılın başında ise Birinci Dünya Savaşı'nda birbirine rakip olan Avrupa devletlerinden Rusya hariç diğerleri, İkinci Dünya Savaşı sonrası ortamda kurulan NATO örgütü çatısı altında çıkarlarını örtüştürerek bağlaşık olmuşlardır. Soğuk Savaş sürecindeki ideolojik bloklaşmanın yerini bir asır önceki gibi maddi çıkarlara dayalı ayrışma almıştır. Batı kültürünü oluşturan devletlerin meydana getirdiği ve Soğuk Savaş'ın savunma örgütü olan NATO küreselleşerek ve genişleyerek dünyanın en güçlü güvenlik örgütü olmuştur. NATO artık bir devlet veya devletler grubuna karşı değil, terörizm, uzun menzilli balistik füze üretimi, KİS'in yayılması, enerji güvenliği, yaşa dışı göç, "başarısız"-*"failed"* devletler gibi yeni risk ve tehditlere karşı yapılandırılmıştır. NATO'nun yanı sıra, Çin ve Rusya dâhil diğer bazı Asya devletleri arasında imzalanan şanghay İşbirliği Örgütü Antlaşması ile NATO benzeri bir yapılanma öngörülmektedir. Henüz nasıl bir şekil alacağı belli olmayan bu örgütlenme modeli, ileride NATO'ya alternatif olma özellikleri taşımaktadır. Batı bloğu ile otokratik yönetimler arasında rekabet mücadelesi sürmektedir.

Büyük güçler arasındaki rekabet yüzyıl önceki durum ile kıyaslandığında farklılıklar olmasına karşın, ortak bazı özellikleri içermektedir. Her iki yüzyılın benzerliği; emperyal güçlerin aşırı büyümesi, büyük güçler arasındaki rekabet, istikrarsız müttefiklik sistemi, bazı rejimlerin terörü desteklemesi, kapitalizme düşman ihtilalci grupların büyümesi şeklinde belirtilmektedir.³⁰ Bu benzerlik, günümüzdeki gelişmelerin yüzyıl öncesine benzer sonuçlar doğurması kuşkusunu taşımaktadır.

Geçmişte olduğu gibi, günümüz yüzyılında da büyük devlet olma, dış politikada en etkin olmanın temelini oluşturmaktadır. Güçlü olduğu süreçte uluslararası karar alma mekanizmalarında önemli bir aktör olma olanağına ulaşılmaktadır. Yine güçlü olduğu sürece uluslararası kurumları yönlendirme, karar alma sürecinde etkin olma veya alınacak kararları etkileme imkânı mevcuttur. Ancak bütün bunlara rağmen kurulan uluslararası politik kurumlar; devletler arasında bir denge unsuru niteliğinde olup, anlaşmazlıkları savaşa

29 Fahir Armaoğlu, *20.Yüzyıl Siyasi Tarihi*, (Cilt 1-2.), Genişletilmiş 11. Baskı, Alkım Yayınevi, İstanbul, s.28-36.

30 Niall Ferguson, "Sinking Globalization", *Foreign Affairs* Dergisi, LXXXIV/2,Mart/Nisan 2005, pp. 64-77.

varmadan çözüme kavuşturma konusunda önemli rol oynamış ve günümüz ve gelecekte de oynamaya devam edeceklerdir.

b. Uluslararası Sorunlara Çözüm Arayışları Açısından İnceleme

Uluslararası sorunlara çözüm yöntemleri açısından 20.yüzyılın başlangıcında silahlı güç kullanımı yaygın olarak kullanılan bir yöntem idi. Güçlü olduğu sürece işgal yoluyla toprak kazanma ve ülkelere manda yönetimi adı altında hükmetme dış politika aletlerinden biri sayılmaktaydı. Uluslararası ilişkilerde anlaşmazlıklar; iki ülkenin anlaşarak çözüm bulma, güç kullanarak çözüm arama veya büyük devletlerin müdahalesi yolu ile çözümleniyordu. Bu nedenle uluslararası konferanslar dış politikanın vazgeçilmez unsuru olmuştu. Uluslararası sorunları ve anlaşmazlıkları çözebilecek kurumsal bir yapılanma mevcut olmadığı gibi savaşları önleyebilecek bir sistemde tesis edilmemişti. Parçalanmış imparatorluklardan doğan devletler genişlemek amacıyla komşu devletlerle savaşı göze alıyorlardı. Uluslararası ilişkilerde haklılık, güçlü olma oranıyla paralel bir yapı arz ediyordu. Ancak Birinci Dünya Savaşı sonunda ABD Başkanı tarafından açıklanan "Wilson Prensipleri"³¹yle uluslararası ilişkileri kurumsal düzenlemelere bağlama girişimi, İngiltere'nin emperyal amaçları nedeni ile başarısızlığa uğrayacaktır.

Günümüzde uluslararası sorunları çözümlenmek için barışçıl çabalar ön plana çıkmıştır. Savaşların maliyetlerinin ülkeler açısından dayanılmaz şiddette olması nedeni ile savaşları önleyici uluslararası mekanizmalar tesis edilmiştir. Nükleer silahlar ve kıtalararası atma vasıtalarının eriştiği düzeyde, büyük güçler arasında savaş olgusunu geri plana atmıştır. Bu sebeple "vekil"- "proxy" savaşları ön plana çıkmıştır. Günümüzde savaşı önleme konusunda uluslararası kurumların rolü ve nükleer silahların yok edici etkisinden kaynaklanan caydırıcı güç nedeniyle büyük devletler arasındaki rekabet topyekün savaş noktasına gelme noktasından oldukça uzaktır. Çünkü nükleer savaş galip ve mağlup arasındaki farkı kaldıracaktır.

Diğer yandan 21.yüzyılda güvenlik teşkilatlarının etkinliği önemli oranda artmıştır. Soğuk Savaş takiben Doğu Avrupa ve Balkanlarda yaşanan sorunlar ile Afrika ve Asya'da yaşanan etnik temelli çatışmalar uluslararası güvenlik teşkilatlarının önemini artırmıştır. Özellikle BM, NATO ve AGİT vasıtası ile krizlere doğrudan müdahale edilmeye başlanmıştır. ABD başta olmak üzere küresel güçler güvenlik teşekküllerinde oldukça egemen olmuşlardır ve bunlar vasıtası ile özellikle küresel barışın mümkün olduğunca kendi isteklerine uygun olarak inşasını sağlamaya çalışmaktadırlar.

Günümüzde savaşlar, bir ülkeyi işgal ederek onu kendisine katmak değil, o ülkedeki rejimleri ve iktidarları değiştirmek amacıyla yapılmaya başlanmıştır.

31 Wilson Prensipleri için, http://wwi.lib.byu.edu/index.php/President_Wilson%27s_Fourteen_Points, 22 Şubat 2011.

Görüş

Güçlü devletler, bir ülkenin kendi rejimlerine bir risk ve tehdit oluşturduklarına karar verdiklerinde önce o ülkedeki muhalefet gücünü kullanarak, ambargo vb tedbirler alarak iktidar ve rejimleri değiştirmek istemektedirler. Bu mümkün olmaz ise en son seçenek olarak muhalif ülke işgal edilmek istenmektedir. Savaş yoluyla toprak kazanmanın zor olduğu günümüzde, savaşlardan önce BM'den onay ve uluslararası toplumdaki destek alabilmeye çalışılmaktadır. Ancak Irak işgali örneğinde olduğu gibi bazen BM kararları olmaksızın ülkeler müdahale edebilmekte veya İsrail'in yaptığı gibi kendi güvenliğine risk olarak gördüğü başka ülkelerin silah veya sanayi tesislerini vurabilmektedir. Burada önemli etken büyük devlet olunması veya büyük devletin desteğine sahip olunmasıdır.

Devlet dışı aktörlerin tehdit olarak algılanması yeni bir olgudur. Küresel gelişmelerin neticesinde ortaya çıkan yeni aktörlerin nükleer silahlara sahip olması, en büyük tehdit algısını oluşturmaktadır.

Günümüzde ise küresel güçler sadece silah ve askerden oluşan "sert güç" ü değil, küreselleşmenin yarattığı ekonomik bağımlılık, teknolojik üstünlük, kültürel saldırı, uluslararası kuruluşlar vasıtası ile baskı yapma, bir ülkenin aydın kesimini çeşitli fonlar adı altında destekleyerek lehte kamu oyu yaratma gibi "yumuşak güç" öğelerini, yani modern sömürgecilik yöntemlerini de kullanmaktadırlar. "Sert sömürgecilik" yerine "yumuşak sömürgecilik" olguları ön plana çıkmıştır. Bir devleti doğrudan işgal etmek çok zorunlu durumlar hariç yapılmamaktadır. Irak ve Afganistan örneklerinde olduğu gibi istenmeyen yönetimlerin değiştirilmesi amacı ile ülkeler işgal edilmektedir. Böylece tamamen küresel güce bağımlı yerel yönetimler vasıtası ile bir ülkenin kontrolü sağlanmaktadır.

4. Kitle İmha Silahları, Terör, Önemli Madenler, Silahlanma, Uluslararası Kurumlar Açısından Bir Analiz

Kitle İmha Silahları (KİS)na sahip olmak yüzyılımızda bir devletin küresel öğe olmasının önemli bir unsuru olmuştur. Bu yüzden nükleer, kimyasal ve biyolojik silah stokuna ve bunları üretme kapasitesine sahip devletler, bu silahların başka ülkelerce üretilmesini kendileri için büyük bir tehlike olarak görmektedirler. Bu silahların başka ülkelerce üretilmesi yoluyla yayılması yeni yüzyılın ülkeleri arasındaki çatışma alanlarından birisi olacaktır. Irak'ın işgal edilmesine yol açan gerekçenin Irak'ın kimyasal silah stoku olduğu iddiası halen tazeliğini korumaktadır. İran'ın nükleer silah üretme kapasitesine ulaşma çabalarının ABD, İngiltere, İsrail, Fransa ve Almanya tarafından aşırı bir tepki ile karşılanması, Irak'tan sonra Orta Doğu'da yeni bir savaşın sinyalleri olarak görülebilir.

Tarihe baktığımızda terör, yüzyıllar boyunca devletler arası çatışmalarda bir yöntem olarak kullanılmıştır. Terörün gizli ve sinsi özelliği, onun dış politika aracı olarak kullanılmasına, terörün toplum üzerindeki asimetrik etkisi, onun

Gazi

Akademik
Bakış

219

Cilt 5 Sayı 10
Yaz 2012

küresel düzeyde yaygınlaşmasına neden olmuştur. Bir ülkedeki rejimi değiştirmek veya ayrılarak başka bir devlet kurmak isteyen ayrılıkçı unsurlarca terör bir yöntem olarak kullanıldığı gibi, işgale uğrayan bir ülkedeki direnişçi unsurlarca da kullanılmaktadır. Yine farklı rejimlere sahip ülkeler, güçlü devletlere karşı gizli ve el altından terörizmi desteklenmektedir. Küreselleşmeye karşı ortaya çıkan tepkilerden bazıları dinsel öğeler içermekte, bunların aşırıları terör yöntemlerine başvurumaktadırlar. Günümüzdeki teknolojik gelişmeler terörün yaygın bir şekilde kullanılmasını hızlandırmaktadır. Çünkü bu yönetime başvuran gruplar/ülkeler en az maliyetle ve fiili bir savaşa girişmeden karşı ülkeye zarar vererek güçsüz duruma sokabilmektedir. Çağımızda terör, günlük yaşamı etkileyen bir faktör olmuştur. Özellikle teknolojik gelişmeler, terörün şiddetini ve uygulama alanını genişletmiştir.

Bir asırlık bir süre içerisinde önemli madenlere sahip olma, devletlerarası ilişkilerde belirgin bir rol oynamaya devam etmektedir. Bir asır önce kömür madeni ve kısmen petrol, şimdi ise petrol ve doğal gazı sahip olma veya enerji yataklarını kontrol altında tutma dış politikada devletlerin politikalarını etkilemektedir. Irak savaşının görünür olmayan asıl sebebi ABD'nin petrol yataklarını kontrol altına alma arzusu olmuştur.

Her iki yüzyılın başlarındaki ortak özelliklerinden birisi de devletlerin güvenlikleri için silahlanma yarışına girmesidir. Birinci Dünya Savaşı öncesi, Almanya'nın Üçlü İtilaf'a karşı güçlü olmak amacı ile yürüttüğü silahlanma çabası bunalımları şiddetlendirmiş, artan krizler silahlanmayı artırmıştır.³² Böylece birbirini tetikleyen olgular savaşa neden olmuştur. Yeni yüzyılda silahlanma harcamaları dikkat çekici oranda artmaktadır. 2010 yılında askerî harcamalar bir önceki yıla göre yüzde 1,3'lük artışla 1 trilyon 630 milyar dolara ulaşmıştır. Bu artışa göre silahlanma giderleri ve askerî faaliyetlerin finansal krizi çok olumsuz etkilemediği tespit edilmiştir. Stockholm Barış Araştırmaları Enstitüsü'nün raporuna göre, 2010 yılında askerî harcamalarda rekor Amerika Birleşik Devletleri'nde olmuştur. ABD'nin 2010 yılı askerî harcamaları bir önceki yıla göre 19 milyar dolar artarak 687 milyar dolar olmuştur.³³ Avrupa'da ise askeri harcamalar düşüş eğilimindedir. Silahlanma her iki yüzyılın başlarında da farklı düzeylerde caydırıcı bir olgu olarak kullanılmış ve kullanılmaktadır.

21. yüzyılın en belirgin farklılığı uluslararası ilişkileri düzenleyen kurumsal yapıların varlığıdır. İkinci Dünya Savaşı'nda öğrenilen acı dersler sonucunda uluslararası sorunlar ve anlaşmazlıkların çözümü için kurumsal düzenlemelere gereksinim duyulmuş ve BM örgütü 1945 yılında uluslararası sorunlar ve anlaşmazlıkları çözmek amacıyla kurulmuştur. Günümüzde BM'nin yanı sıra NATO, AÇİT gibi çeşitli güvenlik örgütleri de benzer amaçlarla kurulmuşlardır. Bu yüzyılın en önemli farklılığı savaş yolu ile toprak kazanma yönteminin

³² Fahir Armaoğlu, age, s. 37.

³³ Stockholm International Peace Research Institute, <http://www.sipri.org/databases/milex>, 22 Nisan 2011.

dış politika aracı olarak kullanılma imkânının azalmış olmasıdır. Her iki dünya savaşının insanoğluna vermiş olduğu yıkım, anlaşmazlıkların savaş dışı yöntemlerle çözümlenmesini sağlayacak mekanizmaların devreye girmesini sağlamıştır.

Bu dönemin diğer bir özelliği de Fransız Devriminden kaynaklanan milliyetçilik akımlarının ulus devletlerin kurulmasına neden olurken, aynı zamanda ülkeler arasındaki çatışmaların kaynağını oluşturmasıdır. Bu tespit Hobsbawn tarafından daha farklı bir yorumla açıklanmıştır. Hobsbawn'a göre milliyetçilik; ikinci aşaması olan 1870–1914 döneminde ierici ve bütönlöştirici vasfını kaybetmiş ve dışlayıcı ve ayırıcı bir nitelik kazanmıştır.³⁴ Balkanlar'daki etnik çatışmalar ile söz konusu etnik unsurların Osmanlı İmparatorluğu'ndan ayrılma mücadeleleri; hem büyük devletlerin Balkanlara müdahalesine hem de Osmanlı İmparatorluğu'ndan ayrılan küçük devletler arasında çatışmalara ve bir dünya savaşının başlamasına sebep olmuştur. Ancak günümüz ile karşılaştırıldığında Balkanların anlaşmazlıkların ve sorunların kaynağı olan bir bölge olma niteliğini koruması dikkat çekicidir. Güçler dengesi, anlaşmazlıkları çözümlenmeyi amaçlayan uluslararası kurumların varlığı ile KİS'in yıkıcı etkisi günümüzde küresel bir savaş riskini azaltmasına karşın bölgesel çatışmaları azaltmamıştır.

5. Politik-İktisadi Yönden Bir Analiz

Politik-iktisadi yönü ile Avrupa'da 19. yüzyıl boyunca tarihsel gelişmeler yaşanmıştır. Dinin toplum yaşantısındaki etkisini azaltacak ve bilimin öncüllüğünde gelişmeyi sağlayacak Reform ve Rönesans'ı kapsayan aydınlanma süreci yaşanmıştır. Fransız Devrim ile halkın kendi kendini yönetimine geçiş süreci yaşanmış, böylece imparatorluk ve krallık rejiminden halk yönetimine dayalı demokratik rejimlere dönüşümler yaşanmıştır. Milliyetçilik akımlarının iktisadi açıdan burjuvazi denilen yeni sermaye sahipleriyle bütönlöşmesi, ulus devletlerin yeşermesine olanak sağlamıştır. Tüm bu süreç modernizm adı altında kavramlaştırılmıştır. Bu modernleşme sürecinin 20. yüzyılın son çeyreğine kadar etkin olduğu söylenebilir.

Kimi düşünörlere göre 16.yüzyıldan başlayan küreselleşme olgusu 1960'lardan itibaren teknolojik iktisadi, politik ve kültürel yaşamı derinden etkilemiş, dünyayı küçölmüş, fikir ve düşöncelerin süratle yayılmasına olanak sağlamış, çok uluslu şirketler ve sivil toplum örgütlerinin küresel egemenliğini artırmış, ulus devletlerin egemenlik güçlerinde aşınmaya neden olmuştur. Soğuk Savaş'ın Batı lehine sonuçlanmasından sonra yenilen boşlukta kalan ideolojik akımlar da birey ve mikro haklara yoğunlaşmış ve ulus devletin varlığını sorgulamaya başlamıştır. Halen düşönsel anlamda yoğun tartışmaların devam ettiği bu süreç 21. yüzyıla damgasını vurmuştur. Tüm bu süreç modernizm kar-

34 Vahap Coşkun, *Ulus Devletin Dönüşümü ve Meşruluk Sorunu*, Liberte Yayını, İstanbul, Ocak 2009. s.206. Yazar bu alıntıyı Hobsbawn'ın "1870'den Günümüze Milletler ve Milliyetçilik " adlı eserinden almıştır.

sıtı olarak betimlenmiş ve “post modernizm”³⁵ olarak algılanmıştır. Dolayısı ile 20. yüzyılın başları modernizmin, 21. yüzyılın başları da post modernizmin öne çıktığı belirgin düşünsel temeller olmuştur.

20. yüzyıla damgasını vuran ideolojik mücadelenin, kapitalizm lehinde sonuçlanması, Huntington gibi düşünürlerce yeni ideolojik rekabetin medeniyetler arasındaki çatışmalarda olacağı³⁶ savının ileri sürülmesine neden olmuştur. Bugün Batı uygarlığını temsilen Amerika’ya karşı İslam dünyasında oluşan radikal içerikli tepkiler; konu üzerinde tartışma ortamına neden olmaktadır. Bu makalenin amacı kültürler arası ideolojik mücadele savının doğruluğundan ziyade, yüzyıl önceki durum ile kıyaslanmasıdır. Yüzyıl önce; bir yanda milliyetçilik ve emperyal çıkarlar bileşeninin oluşturduğu mücadele ile diğer yanda kapitalizm ve sosyalizm arasındaki ideolojik mücadele uluslararası ilişkileri betimliyordu. İslam dünyasından başka bir uygarlığa karşı ideolojik bir mücadeleyi içeren medeniyetler arası bir çatışmadan söz etmek mümkün değildi. Osmanlı İmparatorluğu Birinci Dünya Savaşı’ndan önce İslam dünyasını din motifi ile kendi yanında düşmanlarına karşı birleştirme çabalarında bulunmuş ancak başarılı olamamıştır. Tam tersine savaş sırasında özellikle Suudi kökenli Araplar İngiltere’nin yanında Osmanlı İmparatorluğu’na karşı savaşmıştır.

Demokrasinin gelişim aşamaları açısından bir karşılaşma yapıldığında ise; her iki yüzyılın başlarında ulaşılan demokrasinin farklılık göstermesi doğal bir sonuçtur. Huntington’ın demokrasi kategorisine göre, 20. yüzyılın başında ikinci global dalga yaşanmış, 21. yüzyılın başında ise üçüncü global dalga yaşamaya devam etmektedir.³⁷ Bu gün demokrasi ile yönetilen ülkelerin sayısının artması bu saptamayı doğrulamaktadır.

19.yüzyılın ikinci yarısının ortalarında, kent devletlerinin veya küçük feodal krallıkların birleşmesi veya birleştirilmesi, Almanya ve İtalya gibi devletlerin doğmasına neden olurken, bundan yaklaşık bir asır sonra Batı Avrupa’da devletlerin bir araya gelerek daha büyük bir güç (AB) oluşturma çabaları devam etmektedir. Her iki yüzyıl arasında en büyük fark, önceki yüzyılda monarşik krallıklardan ulusal devlete, şimdi ise ulus devletlerin bir araya gelmesiyle büyük birlik yapılanmasına gidilmesi eğilimidir.

İktisadi yönden bakıldığında bir asır önce kapitalizmin Batı dünyasında liberal politikalarının uygulandığını, bir asır sonra ise kapitalizmin neo-liberal politikalarının Küba hariç diğer ülkelerde tatbik edildiğini görmekteyiz. Daha ay-

35 Postmodernizm, belirli bir durum içinde ve olumlu ya da olumsuz anlamda modernizmden farklılaşan, tüm siyasal ve maddi/toplumsal değişimler ile düşünsel ve kuramsal pratikleri ve kültürel değerleri kapsayan bir olgudur. Postmodernizm, toplumsal değerlerden ziyade birey ve mikro değerlere önem veren, küreselleşmenin neticesinde ulus devletlerin varlığının sona ereceğini iddia eden düşünceler sistemidir.

36 Samuel P. Huntington, “The Clash of Civilizations?”, *Foreign Affairs*, Summer 1993, pp. 27-49.

37 Samuel P. Huntington, *Üçüncü Dalga*, (Çev. Ergun Özbudun), Kita Yayını, Ankara 2007, s.11.

rıntılı irdelendiğinde 19. yüzyılın sonları Avrupa'da liberal iktisat politikaların uygulandığı ve ülkelerin refahının arttığı yıllar olmuştur. 1870'li yıllardan Birinci Dünya Savaşı'na kadar geçen sürede Batı Dünyasında önemli oranda üretim artışı meydana gelmiştir. Amerika'nın keşfi ile bu kıtanın değerli madenlerinin Batı ekonomisinde yarattığı sermaye birikiminin yanı sıra, köle ticareti, kolonilerin sömürülmesi ile teknolojik gelişmeler ve devletler arası ticaretten elde edilen sermaye birikimi, Batı ekonomilerinin *takeoff* (kalkış) aşamasını tamamlamasını sağlamıştır.³⁸ Diğer yandan, yaratılan üretim artışının pazarlanabilmesi için yeni sömürgeler ve pazarlar ile bu pazarlara girmek için uluslararası ticaretin önündeki engeller kaldırılmaya çalışılmıştır. Bazı iktisatçılarca bu dönem globalleşmenin ikinci aşaması³⁹ olarak tanımlanırken, bazılarıncı da birinci aşaması⁴⁰ olarak tanımlanmaktadır. Günümüz ise tanımına bağlı olarak ikinci veya üçüncü küreselleşme süreci şeklinde kavramlaştırılmıştır. Diğer yandan ekonomik, siyasal ve toplumsal gelişmeleri üç dalgalı aşama olarak betimleyen Tofler de 20. yüzyılın başını sanayi devrim sürecini ifade eden ikinci dalga; 21. yüzyılı ise halen devam eden üçüncü dalga içerisinde bir süreç⁴¹ olarak görmektedir.

Bu dönem aynı zamanda kapitalizmin aşırılıklarına karşı sosyal düşüncüyü içeren karşıt görüşlerin yayıldığı yıllar olmuştur. Karşıt görüşlülük çoğu ülkelerde sosyal demokrasi denilen reformist bir düşüncüyü öne çıkarırken, Rusya gibi ülkelerde ise Bolşevik İhtilali'ne yol açan aşırı ve katı görüşlerin pratikte uygulanmasına neden olmuştur. Bu dönem kapitalizme karşı silahlı güçle mukabele edilmesinin başlangıcı olmuştur. Aynı yüzyılın sonlarına doğru söz konusu katılıklar doğal süreç içerisinde uygulama olanağını yitirmiştir.

1929 iktisadi bunalımından sonra kapitalizmin arz yönlü politikaları yerini talep yönlü politikalara bırakmıştır. İkinci Dünya Savaşı'nın öncesi ve sonrasında Batı'da otuz yıl süreyle uygulanan ve sosyal yönü ağır basan talep yönlü iktisat politikaları Reagan ve Thatcher tarafından terk edilmiş, yerine aşırı liberal iktisat politikaları uygulanmaya başlanmıştır. 1990 yılında Sovyetler Birliği ve iktisadi düzeninin yıkılmasıyla ise neo-liberal politikaların kalıcılığı ve artık değişmez iktisadi kuram olduğu anlayışı yaygın kabul görmüştür. Yaklaşık bir asırlık bir süreç içerisinde liberal iktisat ve onun türevleri, iktisadi yaşamın önemli unsuru olarak varlığını sürdürmüştür. Globalleşmeyle birlikte çok uluslu şirketlerin ortaya çıkışı liberal iktisadın altın çağını yaşamasına neden olmuştur. Bir asırlık süreç sonunda kapitalizm, kendisine rakip iktisadi, siyasal ve sosyal doktrini geri plana itmeyi başarmıştır. Sonuçta her iki yüzyılın başları liberal iktisat ve globalleşmenin gelişme gösterdiği dönemsel benzerlikleri taşımaktadır.

38 Niall Ferguson, "Sinking Globalization", *Foreign Affairs* Dergisi, LXXXIV/2, Mart/Nisan 2005, pp. 64-77.

39 Nayan Chanda, "Coming Together: Globalization Means Reconnecting The Human Community", *Yale Global*, 19 November 2002, <http://yaleglobal.yale.edu/about/essay.jsp>, 15.10. 2009.

40 Thomas Friedman, *Küreselleşmenin Geleceği*, (Çev., Elif Özsayar), Boyner Yayını, İstanbul, 2003, s.18.

41 Alvin Tofler, *Üçüncü Dalga*, (Çev., Ali Seden), Altın Kitapları Yayını, İstanbul, 1981, s.477-501.

Ancak günümüzde bu kez neo-liberalizm, küreselleşmenin yarattığı olumsuzluklara karşı çıkan yaygın bir protestoyla yüz yüze kalmıştır. Protestolar aşırı dinsel öğeleri ve silahlı saldırıları kapsayan aşırı şiddeti içermektedir. Yüzyıl öncesi ile kıyaslandığında kapitalizm, farklı amaçları olsa da, silahlı şiddeti de içeren benzer bir muhalefet ile karşılaşmıştır. Ayrıca Kasım 2008'de başlayan küresel ekonomik kriz denetimsiz ve kontrolsüz bir iktisadi sistemin sakıncalarını ortaya koymuş ve devlet denetimine dayanan yeni bir ekonomik modelin tercih edilmesi yönünde yaygın görüşler ortaya çıkmıştır.

Bir asır önce imparatorlukların yıkılıp yerine ulus devletlerin doğuş süreci yaşanırken, bir asır sonra küreselleşmenin etkisiyle, çok uluslu şirketler, Birleşmiş Milletler (BM), Uluslararası Para Fonu (UPF), Dünya Ticaret Örgütü (DTÖ)-*World Trade Organization*, Dünya Bankası (DB)-*World Bank* gibi uluslararası kuruluşlar ile sivil toplum örgütleri ulusal devletlerin yetki ve güçlerine ortak olmuşlardır.⁴² Yüzyıllık bir süreç içerisinde ulusal devletler kısmi zayıflama sürecine girmişlerdir. Küreselleşme sürecinde yaşanan piyasalar ve toplumların birbirleriyle sürekli ilişkileri,⁴³ çok uluslu veya ulus üstü kurumların ekonomik ve siyasi karar sürecindeki etkilerinin artması,⁴⁴ yerel yönetimlerin ve kültürlerin önem kazanması ulus devletin zayıflamasına neden olan sebepler olarak görülmüştür. Hatta bu süreç "global yönetim"⁴⁵ olarak betimlenmiştir.

Günümüzde iktisadi ve siyasi bunalımları önleme kabiliyetinin yüzyıl öncesine göre oldukça gelişmiş olduğu, neo-liberal düşüncenin ileri sürdüğü bir önerme idi. Bu düşünce neo-liberalizmin alternatifsiz olduğu varsayımı sonucunda oluşmuştu. Bunalım ve krizlerin küresel kriz safhasına varmadan önlenebileceği yönündeki kanaatler son küresel ekonomik kriz nedeni ile geçerliliğini yitirmiştir. Tarihsel süreç farklı özellikler arz etse de, küresel boyuttaki siyasi ve ekonomik bunalımlara, yüzyıl öncekinin tersine daha etkin bir şekilde tepki verilerek, bunların küresel kriz safhasına varmadan önlenebileceği yolundaki önermeler artık anlamsızlaşmıştır.

Teknoloji ve bilişim alanındaki gelişmeler; ticaretin hükümetlerin kontrolü dışında da gerçekleştirilmesine neden olmaktadır. Ayrıca devlet dışı aktörler de sermayenin hızlı yer değiştirmesini sağlayarak, büyük devletlerin ekonomileri kontrol edebilme imkânlarını azaltmaktadır. ABD kaynaklı küresel mali kriz, ABD hegemonyasının zayıflamasına, paktlar vasıtası ile global ekonomiyi şekillendirme olanağını azaltmasına ve IMF, WB, GATT gibi küresel ekonomik kuruluşların üzerindeki kontrolünü yitirmesine neden olacaktır (Fukuyama, 2008:31).⁴⁶ Ayrıca; kriz Amerikan modeli serbest piyasa kapitalizminin ve demokrasisinin güvenilirliğinin sarsılmasına, ABD'nin küresel gücünün za-

42 Gülten Kazgan, *Küreselleşme ve Ulus Devlet*, İBÜ Yayınları, İstanbul, 2000, s.34.

43 Vahap Coşkun, *Ulus Devletin Dönüşümü ve Meşruluk Sorunu*, s. 380.

44 David Held, *Ulus Devletin Çöküşü*, (Çev. Abdullah Yılmaz), Ayrıntı Yayınları, İstanbul, 1995, s.192.

45 Global yönetim için bakınız, Birleşmiş Milletler Raporu; <http://sovereignty.net/p/gov/gganalysis.htm>, 20 Ağustos 2009.

46 Francis Fukuyama, "The Fall Of America Inc.", *Newsweek Dergisi*, 7 Ekim 2008.

yıflamasına, tek kutuplu sistemin ortadan kalkmasına ve devletin ekonomideki düzenleyici ve denetleyici rolünün artmasına yol açacaktır.⁴⁷ ABD dahil çoğu ülkelerin krizden etkilenmesine karşın, iki trilyonluk döviz rezervi ile dünyanın en büyük likiditesine sahip ülke olması dolayısı ile Çin'in global krizden güçlenerek çıkacağı, gelecek 25-30 yıl içerisinde Çin'in GSMH açısından ABD'yi geçebileceği, bunun yaratacağı global etki sonucunda dünyanın politik sisteminin "kutupsuzluğa" dönüřtürüleceęi⁴⁸ öngörülmektedir. ABD'nin sahip olduğu güç bileşenleri nedeniyle uzun süre en güçlü devlet olarak kalacağı, ancak krizin ABD'nin mali sistem ve ekonomisi üzerindeki derin etkileri dolayısıyla, "jeopolitik geri çekilmesine" sebep olacağı ileri sürülmektedir.⁴⁹

İki yüzyılın başlarındaki siyasal ve iktisadi yapılar değerlendirildiğinde, büyük devletler arasındaki rekabet ve mücadelenin varlığını görmekteyiz. Kullanılan politika araçları hem zenginleştirilmiş hem de farklılaştırılmıştır. Asıl değişiklik iç politika aktörleri ve uluslararası baskılar nedeniyle savaş dışı yöntemlerin zorunlu tercih edildiğindedir. Bunun için klasik yöntemler de kullanılmasına karşın, özellikle yazılı ve görsel basın vasıtasıyla karşı ülkedeki hedef kitleleri etkileme, mali yardımlar vasıtasıyla kendisine yakın muhalefet oluşturma ve iktidara getirme, dünyadaki BM, IMF ve Dünya Bankası gibi kurumları kullanarak istenmeyen hükümetlere baskı yapmada yararlanılan dış politika araçları olmuştur. Son on yılda Gürcistan, Ukrayna ve Kırgızistan'daki iktidar değişiklikleri buna benzer yöntemlerin kullanılması sonucudur.

Büyük Britanya ve ABD, ideolojilerinde farklılıklar gözüксе de özde aynı temalar üzerinde yükselen hegemonik güçler olarak karşımıza çıkmaktadırlar. İngiltere 19. yüzyılda üzerinde güneş batmayan imparatorluk olarak adlandırılmış, liberalizmin ilk uygulayıcısı ve dünyaya yayılmasının da öncülüğünü yapmıştır ve bu durum 1929 ekonomik bunalıma kadar devam etmiştir. İngiltere'nin öncülüğü döneminde; klasik liberalizmin iktisadi ve siyasi temelinde; akıl ve bilim öncülüğüne dayalı pozitivizmin yarattığı düşünsel ve maddi zenginlik İngiltere'nin gücünün artmasında etkin bir olgu olmuştur. ABD ise 20. ve 21. yüzyılda kapitalist öğretinin neo-liberalizm olarak betimlenen aşaması ile uyumlu bir dünya ekonomik, siyasi ve sosyal düzeninin koruyuculuğunu üstlenmiş durumdadır. 20. yüzyılın sonu ve 21. yüzyılın devamında ABD'nin küresel egemenliğini devam ettirmesini sağlayan bir diğer faktör ise, küreselleşmenin bizzat kendisi olmuştur. Küreselleşme, Amerikan siyasi ve iş çevrelerinin resmi olmayan ideolojisi olmuştur.⁵⁰

Diğer yandan 21. yüzyılın başlangıcında, ABD'nin demokrasi kavramını kendi ulusal hegemonyasını açısından kullanması dikkat çekicidir. Örneğin baş-

47 Roger C Altman, "The Great Crash", 2008, A Geopolitical Setback", *Foreign Affairs*, January/February, 2009, s.2-3.

48 agm, s.7.

49 agm, s.8-9.

50 Zbigniew Brzezinski, *Küresel Hakimiyet mi? Küresel Tercih mi?* (Çev. Cem Küçük), İnkilap Yayınevi, İstanbul, 2005, s.176.

gazi

Akademik
Bakiş

225

Cilt 5 Sayı 10
Yaz 2012

ta Arap devletleri olmak üzere İslam ülkelerinde radikalizm kaynaklı terörü sonlandırma ile demokrasi yerleştirme ve yaygınlaştırmaya yönelik 2004 yılında uygulayama koyduğu "Büyük Orta Doğu Projesi" "*Greater Middle East Initiative*", kendine özgü bir model olup, bu yönü ile 20. yüzyıldan önemli oranda ayrılmaktadır.

Sonuç

20. ve 21. yüzyılların başlarındaki siyasi, askeri, toplumsal ve ekonomik yapılanmanın farklılık göstermesi kaçınılmazdır ve bu insanlık gelişiminin bir sonucudur. Bu yüzyıllardaki gelişmeler insanlık tarihi açısından çok önemli etkilere sahiptir. Bu nedenle gelişmelerin şiddeti, hızı ve yaygınlığı önceki yüzyıllarla ve milenyumlarla karşılaştırılmayacak derecede farklılık arz etmektedir. Ancak her iki yüzyılın başlangıç dönemleri askeri, siyasi ve iktisadi durum temelinde farklı bir yapılanma gösterse de, birbiri ile örtüşen olguları da içinde barındırmaktadır. Bu yönü ile emperyal güçlerin aşırı büyümesi, büyük güçler arasındaki rekabet, istikrarsız müttefiklik sistemi, bazı rejimlerin terörü desteklemesi ve birbirini dengeleyen güçlerin varlığı şeklinde bazı özellikler 20. ve 21. yüzyılların başlarında benzerlik göstermektedir.

Her iki yüzyılın başlarında güç dengesi açısından çok kutuplu bir yapının ortaya çıkması ilginç bir benzerliktir. Ancak görünümsel olan bu benzerlik nitelik değiştirmiştir. Bir asır önce rekabet halindeki Avrupa devletleri, Rusya hariç, günümüzde ABD'nin önderliğinde, NATO'nun şemsiyesi altında bir araya gelerek güvenliklerini sağlamaya çalışmaktadırlar. Bir asır önceki Avrupa güç ve çekim merkezi olmaktan çıkmıştır. Güç ve çekim merkezi Avrupa'dan Pasifik'e kaymıştır. Avrupa azalan güç kaybını Avrupa Birliği projesi ile durdurmanın ve daha sonra yeniden kazanmanın peşindedir.

Ayrıca, dış ilişkiler ve siyasal yapılanma bakımından her iki yüzyılın başlangıcı büyük ve güçlü bir devlet olmanın uluslararası ilişkilerde önemli bir aktör olma niteliğini sağlamaya devam ettiği dönemler olmuştur. Geçmişte yaygın olarak kullanılan savaş yoluyla toprak kazanmanın günümüzde kabul edilmesinin zorlaşmasına karşın, 11 Eylül'den sonra terörün önlenmesi gerekçesiyle ön alıcı (pre-emptive) operasyonlara başvurulduğunu, bunun kısmen yüzyıl öncesi koşulları andırdığını, asimetrik etkisinden dolayı çeşitli gruplarca terörün yaygın olarak kullanıldığını görmekteyiz.

Siyasal yapılanma bakımından bakıldığında yüzyıl önce, birbirine denk güçlerin var olduğunu, bu denk güçlerin birbirine üstünlük sağlamak amacıyla ittifaklar sistemine dâhil olduğunu söylemek mümkündür. Yüzyılımızda ise; Soğuk Savaşın ardından süper güç olarak ortaya çıkan ABD'nin bu niteliği; Asya ülkeleri tarafından ekonomik canlanış açısından; Çin, AB ve RF tarafından ise ekonomik ve askeri açıdan dengelenmeye çalışılmaktadır. Günümüzde NATO, Avrupa Güvenlik ve Savunma Politikası ile Şanghay İş Birliği gibi güvenlik yapılanmalarını göz önüne aldığımızda yüzyıl öncesinde olduğu gibi, ülkelerin güvenlik endişelerinin ittifak vasıtası ile karşılanmasını tercih ettiklerini görmekteyiz.

Görüş

Politik-ekonomik açıdan bir asır önce liberalizm ve modernizm temel olgular iken, bir asır sonra neo-liberalizm ve post modernizm belirgin olgular olarak ön plana çıkmıştır. Ulus devlet süreci bir asır sonra sorgulanırken, mikro milliyetçiliğin önemsendiği ulus devlet ötesi modelleme biçimleri tartışılmaya başlanmıştır. Çok uluslu şirketler, uluslararası örgütler ve sivil toplum örgütlerinin etkinliğinin siyasal yapılanmada belirgin aktörler olması öngörülmüştür.

Sonuç olarak 20. ve 21. yüzyılların başlarındaki siyasi, askeri, ve ekonomik gelişmeler ortak özellikler taşımasına karşın, farklılık taşıyan olgular daha belirgindir ve bu durum tarihsel gelişmelerin doğal bir sonucudur.

Kaynaklar

ALTMAN, Roger C.; "The Great Crash, 2008, A Geopolitical Setback", *Foreign Affairs*, January/February, 2009.

ARI, Tayyar; *Uluslararası İlişkiler ve Dış Politika*, Alfa Yayını, İstanbul, 2004.

ARMAOĞLU, Fahir; *20. Yüzyıl Siyasi Tarihi*, I-II, Genişletilmiş 11. Baskı, Alkım Yayınevi, İstanbul.

ARRIGHI, Giovanni; *Uzun Yirminci Yüzyıl*, Çev. Recep Boztemur, İmge Yayınları, İstanbul, Mayıs 2000.

BRZEZINSKI, Zbigniew; *İkinci Şans*, (Çeviren: Yelda Türedi), İnkılap Kitabevi, İstanbul, 2008.

BRZEZINSKI, Zbigniew; *Küresel Hakimiyet mi? Küresel Tercih mi?* (Çev. Cem Küçük), İnkılap Yayınevi, İstanbul, 2005.

BUSSMANN, Margit&Oneal, John, R.; "Do Hegemons Distribute Private Good?: A Test of Power Transition Theory", *Journal of Conflict Resolution*, Vol. 51, No. 1, Feb 2007, pp. 99-111.

CHANDA, Nayan; "Coming Together: Globalization Means Reconnecting The Human Community", *Yale Global*, 19 November 2002.

COŞKUN, Vahap; *Ulus Devletin Dönüşümü ve Mesruluk Sorunu*, Liberte Yayını, İstanbul, Ocak 2009.

ERKMEN, Serhat Ahmet; "Amerikan Hegemonyasının Yeniden İnşasında Bölgesel Faktörlerin Rolü: ABD'nin Kuzey Irak Politikası Örneği", Yayımlanmamış Doktora Tezi, Ankara Üniversitesi, 2008.

FERGUSON, Niall; "Sinking Globalization", *Foreign Affairs*, Mart/Nisan 2005, LXXXIV/2, pp. 64-77.

FERGUSON, Niall; *Colossus*, London, Penguin Books, 2004.

FERGUSON, Niall; *Empire: How Britain Made World*, Allen Lane, London, , 2003.

FRIEDMAN, Thomas; *Küreselleşmenin Celacıları*, (Çev. Elif Özsayar), Boyner Yay. İstanbul, 2003.

FUKUYAMA, Francis; "The Fall Of America Inc.", *Newsweek Dergisi*, 7 Ekim 2008.

GRUNBERG, Isabelle; "Exploring the 'Myth' of Hegemonic Stability", *International Organization*, XXXIX/ 4, Sonbahar 1990.

HASS, Richard N.; "The Age of Non-Polarity", *Foreign Affairs*, May/June 2008, pp.44-56.

HELD, David; *Ulus Devletin Çöküşü*, (Çev. Abdullah Yılmaz), Ayrıntı Yayını, İstanbul, 1995.

HENWOOD, Doug; "Beyond Globophobia", *The Nation Dergisi*, 13 Kasım 2003.

HOBSBAWM, Eric J.; *Küreselleşme, Demokrasi ve Terörizm*, (Çev. Osman Akınhay), Agora Kitaplığı, 2007.

HOBSBAWM Eric J.; *1870'den Günümüze Milletler ve Milliyetçilik, Mit, Gerçeklik*, (Çev. Osman Akınhay), Ayrıntı Yayınları, İstanbul, 1995.

HUNTINGTON, Samuel P.; "The Clash of Civilizations? *Foreign Affairs*, Summer 1993, pp. 27-49.

Gazi

Akademik
Bakış

227

Cilt 5 Sayı 10
Yaz 2012

HUNTINGTON, Samuel P.; "The Lonely Superpower", *Foreign Affairs*, Volume March-April 1999, 78 No. 2, pp. 35-49.

HUNTINGTON, Samuel P.; *Üçüncü Dalga*, (Çev. Ergun Özbudun), Kita Yay., Ankara, 2007.

IKENBERRY, G. John; "The Rise of China and the Future of the West, Can the Liberal System Survive?", *Foreign Affairs*, January/February 2008.

IKENBERRY, G. John; *After Victory: Institutions, Strategic Strains, and the Rebuilding the Order After Major Wars*, Princeton, 2001.

IKENBERRY, John; "America's Imperial Ambition," *Foreign Affairs*, LXXXV5, September-October 2005.

KAGAN, Robert; *The Return of History and The End of History*, Atlantic Books, London, 2008.

KAPLAN, Morton, *A System and Process in International Politics*, New York: John Wiley&Sons, 1957.

KAZGAN, Gülten; *Küreselleşme ve Ulus Devlet*, İBÜ Yay., İstanbul, 2000.

KENNEDY, Paul; "Büyük Güçlerin Yükseliş ve Çöküşleri", (Çev: Birtane Karanakaç), İş Bankası Yayınları, İstanbul, Mayıs 2001.

KOÇAK, Yunus Emre, *Power And Decline in the British and American Hegemonies: A Wallersteinian Analysis*, Yayınlanmamış Master Tezi, ODTÜ, 2006.

NYE, Joseph S.; "Soft Power", *Foreign Policy*, LXXX, Twentieth Anniversary, Autumn, 1990, pp. 153-171.

TOFLER, Alvin; *Üçüncü Dalga*, (Çev.: Ali Seden), Altın Kitapları Yayınevi, İstanbul, 1981,

WALLERSTEIN, Immanuel., *The Politics of the World-Economy: The States, The Movements and the Civilizations, Essays by I. Wallerstein*, Cambridge, Cambridge University Press, 1984.

ZAKARIA, Fareed; "The Future of American Power, How America Can Survive, The Rise of the Rest", *Foreign Affairs*, May/June 2008, CLI/19, pp.24-31.

ZAKARIA, Fareed; "The World Isn't So Dark", *Newsweek Dergisi*, 18 Eylül 2008.

Elektronik Kaynaklar

Global yönetim için bakınız, Birleşmiş Milletler Raporu; <http://sovereignty.net/p/gov/gganalysis.htm>, 20 Ağustos 2009.

Milliyet Gazetesi, 2011.

Stockholm International Peace Research Institute, <http://www.sipri.org/databases/milex>, 22 Nisan 2011.

Wilson Prensipleri için; http://wwi.lib.byu.edu/index.php/President_Wilson%27s_Fourteen_Points, 22 Şubat 2009

Gazi